

Róźiewicz, Jerzy

"Bibliografija russkoj astronomiczeskoj literatury, 1800-1900 gg.", Natalia Borisowna Ławrowa, Moskwa 1968 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 14/2, 389-391

1969

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

łyby do fizycznych badań promieniotwórczości, prowadzonych przez Piotra Curie; nie wystarczałaby prymitywna waga aptekarska, przy której posadzono uczonogo. A przecież można było wystarać się do zdjęć o komorę jonizacyjną, choćby z Muzeum Techniki, czy, ostatecznie, o jakiś bodaj prosty elektroskop.

W końcowej części filmu była mowa o nagonce przeciwko Marii Curie. Jeżeli koniecznie chciano tę nieprzyjemną sprawę przypomnieć, to należało wyjaśnić, o co w niej chodziło. Moim zdaniem, najlepiej było jednak z tego zrezygnować.

Mimo wymienionych usterek film oceniam jako bardzo użyteczny.

Nie mogę natomiast tego powiedzieć o wprowadzeniu doc. Stefana Treugutta, które było naiwne i prymitywne, a przede wszystkim zbyteczne, a nawet szkodliwe, jeżeli komentator, i to kilkakrotnie, mówił o Marii Curie-Skłodowskiej, zamiast poprawnie o Marii Skłodowskiej-Curie, jak się sama uczona podpisywała.

Józef Hurwic

Natalia Borisowna Ławrowa, *Bibliografija russkoj astronomiczeskoj literatury, 1800—1900 gg.* Izdatielstwo Moskowskogo Uniwersiteta, Moskwa 1968, ss. 386.

Okres XIX w. był dotychczas niedostatecznie opracowany w rosyjskim piśmiennictwie bibliograficznym z zakresu nauk astronomicznych. Trzytomowa *Russkaja fiziko-matematyczieskaja bibliografija* W. W. Bobynina, wydana w latach 1885—1900, objęła piśmiennictwo lat 1587—1816, natomiast *Russkaja bibliografija po jestiestwoznaniu i matematikie*, wychodząca z początkiem XX w., była bibliografią bieżącą. Przyjęcie zatem w bibliografii astronomicznej N. B. Ławrowej zasięgu chronologicznego obejmującego XIX w. nie było przypadkowe, ale miało na celu wypełnienie powstałej luki.

Do bibliografii włączono przede wszystkim prace uczonych rosyjskich, opublikowane zarówno w Rosji, jak i poza jej granicami. Ponieważ w XIX w. w cesarstwie rosyjskim pracowało, i to niejednokrotnie przez długie lata, wielu astronomów z innych państw (dla przykładu wymienię: J. Mädlera, F. Argelander, C. A. F. Petersa), prace ich, napisane w okresie działalności w Rosji, włączone zostały do bibliografii, mimo że niejednokrotnie opublikowane zostały poza Rosją. Włączono także rosyjskie publikacje astronomów obcych, przebywających w Rosji przez krótki okres czasu.

Autorka oraz redaktorzy tomu: D. Martynowa i P. Kulikowski, usiłowali dać pełny obraz związanego z astronomią piśmiennictwa na całym obszarze carskiej Rosji. Do rosyjskiej literatury astronomicznej zaliczono wobec tego również publikacje w języku polskim, wydane na terenie zaboru rosyjskiego. Podobnie uczyniono z literaturą innych krajów wchodzących w skład imperium carskiego.

W bibliografii nie sprecyzowano dokładnie, jaką selekcję zastosowano w dobrane materiały, zastrzegając jedynie, że przeprowadzono ją dla artykułów popularnonaukowych. Wynika z tego, że starano się stworzyć, przy uwzględnieniu przyjętych kryteriów, jak najpełniejszą bibliografię prac naukowych.

Jeżeli chodzi jednak o polskie piśmiennictwo z zakresu astronomii, recenzowana bibliografia ma bardzo poważne luki. Nie uwzględniono np. ani jednego artykułu z działu *Meteorologia* warszawskiego „Pamiętnika Fizjograficznego” w którym w latach 1881—1900 zamieszczono ok. 50 artykułów z dziedziny astronomii. Nie znajdziemy też żadnego śladu działalności Jana Jędrzejewicza, który w latach 1875—1887 dokonywał ciekawych obserwacji we własnym obserwatorium astronomicznym w Płońsku, ogłaszając ich wyniki w polskich i zagranicznych czasopismach fachowych; był on też autorem dobrego podręcznika *Kosmografia* i świetnym popularyzatorem astronomii. Przykładów opuszczenia polskich prac można by wskazać o wiele

więcej. Inaczej zresztą być nie mogło, skoro autorka nie wykorzystała nawet podstawowych polskich bibliografii. Z pewnością, gdyby zadała sobie trud ich poznania, mniej byłoby w jej bibliografii braków, błędów i niedokładności.

Autorka zebrała opisy z różnych bibliografii rosyjskich i niektórych zagranicznych, z katalogów księgarskich i bibliotecznych, z wykazów bibliograficznych zamieszczanych w czasopismach, a nawet z przypisów do współczesnych opracowań. Rozpisała też zawartość wielu czasopism i zbiorowych wydawnictw dziewiętnastowiecznych. Uzyskała jednak w ten sposób dopiero surowiec, z którego powinna kształtować się bibliografia. Autorka i redaktorzy zrezygnowali natomiast z dalszych prac, dając czytelnikowi bibliografię nie dopracowaną.

Znajdujemy zatem u N. B. Ławrowej różnorodne bogactwo opisów, w zależności od tego, z jakich źródeł pochodzą. Jedne opisy zawierają pełny zestaw elementów bibliograficznych, z wyszczególnieniem recenzji i z adnotacją, inne — ograniczają się do podania autora, skróconego tytułu, miejsca i roku wydania, pomijając wydawcę, objętość, części wydawnicze itp. Szczególnie zaś niedokładnie zarejestrowane są pozycje polskie.

Dopuszczalne jest wprawdzie przyjmowanie opisów z innych bibliografii bez dokonywania autopsji, należy jednak takie opisy zaopatrywać specjalnymi znakami, które orientują czytelnika i — w wypadku błędu, niedokładności lub nieodpowiedniego przydziału rzeczowego — zwalniają autora bibliografii od odpowiedzialności. W pracy Ławrowej tego jednak nie uczyniono.

Niedokładności i błędów jest w bibliografii dużo. Z reguły opisy polskich pozycji roją się od błędów nie tylko ortograficznych, ale i merytorycznych. Często brak w opisach podstawowych elementów, spotyka się błędne nazwiska autorów (np. Szule zamiast Szulc) oraz nieprawidłowe oznaczenia objętości (np. praca Jana Śniadeckiego *O Koperniku* [...] liczy w przekładzie francuskim o 14 stron mniej, niż podano). Niektóre błędy mogą wywołać uśmiech uważnego czytelnika. Dowiadujemy się z bibliografii np., że inicjał pierwszego imienia teologa Antoniego Putjatyckiego jest X (ksiądz!), a Mirosława Chamcówna pisała o Janie Śniadeckim już w 1853 r., a więc dobrych kilkadziesiąt lat przed urodzeniem. Dowiadujemy się także, że „*Studia i materiały z dziejów nauki Połskiej*” (*sic!*) — to wydawnictwo liczące 136 lat.

Ukształtowanie typograficzne bibliografii nie ułatwia użytkownikowi szybkiego znalezienia poszukiwanych pozycji: opisy nie są numerowane, do druku ich zastosowano jeden rodzaj czcionki, a brak odpowiednich odstępów między opisami sprawia, że czytelnik widzi całą szpalte, a nie poszczególne pozycje bibliograficzne.

Mimo licznych niedociągnięć znaleźć można w bibliografii wiele interesującego materiału. Wśród ponad 4200 opisów, ułożonych w układzie systematycznym, kilkaset można odnieść do astronomii polskiej.

Bibliografia rejestruje prace astronomów polskich i rosyjskich działających w obserwatoriach w Wilnie i w Warszawie. Odnotowano zatem (nie wszystkie!) prace Marcina Poczobutta, Jana Śniadeckiego, Franciszka Armińskiego, Jana Baranowskiego, Adama Prażmowskiego, Piotra Sławińskiego, Jana Kowalczyka i in. Poza tym wielu astronomów pochodzenia polskiego pracowało w XIX w. w głębi Rosji. Marian Kowalski (1821—1884), od 1854 r. dyrektor Obserwatorium Kazańskiego, znany był jako autor powszechnie stosowanych metod obliczania orbit gwiazd podwójnych oraz teorii ruchu obrotowego Układu Drogi Mlecznej. Witold Ceraski (1849—1925) przez 26 lat był dyrektorem Obserwatorium Moskiewskiego; duże znaczenie miały jego prace obserwacyjne, dotyczące gwiazd zmiennych, meteorów i fizyki Słońca. Polakiem z pochodzenia był także Wincenty Wiszniewski (1781—1855), pierwszy profesor astronomii Uniwersytetu Petersburskiego, członek czteroosobowej komisji, która zaprojektowała i zorganizowała budowę Obserwatorium Pułkowskiego.

W bibliografii odnotowano kilkadziesiąt prac tych uczonych. Zarejestrowano także dwie prace znakomitego znawcy ludów wschodnich Józefa Kowalewskiego¹, dotyczące buddyjskiej kosmologii i chińskiego kalendarza.

Szczególnie interesujący dla historyka nauki jest dział historii astronomii (ss. 54—77), zawierający ok. 350 pozycji bibliograficznych, w tym kilkanaście dotyczących Kopernika.

Warto jeszcze wspomnieć, że w przedmowie do bibliografii autorka dała krótką charakterystykę rozwoju dziewiętnastowiecznego rosyjskiego piśmiennictwa z dziedziny astronomii, ilustrując te wywody 4 tablicami statystycznymi.

Jerzy Rózewicz

Ann Kerstin Tuneld, Carin Dedijer, Maj-Britt Johansson, *An Attempt at a Bibliography of Bibliographies in Science of Science*. Research Policy Program (Lund, Sweden), Lund 1966, kart 69 jednostr. (wydawnictwo powielone).

Cpracowana w szwedzkiej placówce naukoznawczej *Bibliografia bibliografii*, nazwana skromnie „próbą”, stanowi pierwsze bodaj zestawienie spisów publikacji z zakresu szeroko pojętej nauki o nauce.

Bibliografia zawiera 160 numerowanych pozycji, obejmuje jednakże tylko 155 publikacji, ponieważ 5 pozostałych opisów to odsyłacze. Wśród zarejestrowanych w *Bibliografii* spisów piśmiennictwa zdecydowaną większość (100 pozycji) stanowią publikacje samoistne, zwarte lub ciągłe. Reszta pozycji to bibliografie publikowane w czasopismach (np. w „Isis”) lub tzw. bibliografie załącznikowe, tj. zestawienia piśmiennictwa zamieszczone w książkach, podające odpowiednią literaturę przedmiotu (np. w dziele W. Beveridge'a *The Art of Scientific Investigation* lub w książce S. Kamińskiego *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*).

Zasięg chronologiczny *Bibliografii* wyznaczają daty graniczne: 1913 i 1966. Zakres *Bibliografii* obejmuje zarówno problematykę praktyczną organizacji nauki, polityki naukowej, zarządzania nauką, jak i dyscypliny teoretyczne: filozofię nauki, socjologię nauki, psychologię twórczości naukowej, historię nauki i techniki.

Interesująca jest budowa *Bibliografii*, która składa się z trzech części. Część pierwsza, podstawowa, obejmuje alfabetyczny wykaz bibliografii. Część druga, zatytułowana *Contents of Selected Bibliographies*, podaje wykaz zawartości 49 wybranych bibliografii, które są zaznaczone w części pierwszej literą C (*Contents*). Część trzecia zawiera dwa indeksy: przedmiotowy (tematyczny) i geograficzny (według krajów).

Pełny opis bibliograficzny w części I wymienia: autora, tytuł, kolejność wydania, miejsce i rok wydania, liczbę stron oraz liczbę pozycji bibliograficznych składających się na daną bibliografię. Na końcu podana jest nazwa wydawcy, tytuł serii, ewentualnie tytuł, rocznik i numer czasopisma, w którym znajduje się rejestrowana bibliografia. Zaznaczono również pozycje powielone (*mimeographed*) oraz podano informacje, które bibliografie są adnotowane. W opisach publikacji w językach innych niż angielski umieszczono po tytule oryginalnym jego angielskie tłumaczenie. W części II, podającej zawartość niektórych bibliografii, opis bibliograficzny ograniczony jest do niezbędnych elementów (autor, skrócony tytuł).

Po tych wstępnych informacjach o charakterze formalnym postaramy się scharakteryzować omawianą *Bibliografię* od strony merytorycznej.

¹ Por. m.in.: N. O. Szarakszynowa, *Józef Kowalewski na Syberii*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 2/1968.